

Чистки на промислових підприємствах і залізничному транспорті Південно-східного регіону України (1933 р.)

На початку 1933 р. відбулося різке збільшення жорстких каральних заходів у системі транспорту шляхом масового застосування репресій проти робітників та технічної інтелігенції у вигляді "чисток". Їх суть зводилася до перевірки репресивно-каральними органами громадян на благонадійність з метою очищення підприємств від "класово-ворожих" елементів. Для проведення репресивних заходів утворювалися комісії за участю партійних органів та профспілкових комітетів. Майже на всіх підприємствах промисловості та залізничного транспорту були створені комісії з чистки.

Репресивна політика влади у вигляді широкомасштабних чисток аналізувалася у працях М. Шитюка, Ю. Бондарчука, З. Лихолобової, П. Соболя¹.

Практика застосування радянською владою чисток мала чітку правову базу. У постанові Одеського обкому КП(б)У "Про заходи у зв'язку з рішенням ЦК ВКП(б) від 10 грудня 1932 р." повідомлялося, що необхідно ретельно підготуватися до наступної чистки, засвоївши відповідні уроки з попередніх кампаній. Ставилася завдання в першу чергу перевіряти партійні осередки на промислових підприємствах².

Нова хвиля широкомасштабних перевірок на благонадійність українських залізничників була призначена на початок 1933 р. партійною конференцією. Під час аналізу результатів минулорічної чистки вказувалося, що підприємства ще залишалися засміченими різними контрреволюційними елементами³.

У постанові ЦК КП(б)У від 25 січня 1933 р. "Про очищення залізничного транспорту від антирадянського елементу та заходи по зміцненню трудової дисципліни" зазначалося, що існує велика засміченість залізниць контрреволюціонерами, які безкарно проводять активну шкідницьку роботу на підприємствах⁴. ЦК КП(б)У фактично давав "зелене світло" партійним та правоохоронним органам для початку репресій на залізничному транспорті. Головна роль у проведенні терору покладалася саме на органи ДПУ УСРР, які мали в місячний строк виявити та вислати на Північ всіх залізничників-контрреволюціонерів⁵.

"Компетентні" органи на місцях не забарилися з реакцією на рішення ЦК КП(б)У про започаткування нової хвилі каральних заходів. Зокрема, в рішенні бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У "Про чистку кадрів залізничного транспорту області від дезорганізаторських та

контрреволюційних елементів" від 1 лютого 1933 р. повідомлялося, що необхідно негайно провести роботу з чистки на залізниці. Додатково передбачалося для підготовки матеріалів з виявлення чужих та дезорганізаторських елементів на залізниці при кожному експлуатаційному відділенні організувати комісію й до 15 березня 1933 р. закінчити підготовку матеріалів на осіб, які підлягають негайному звільненню з лав партії та з роботи⁶.

Масові чистки мали ліміти. Керівництво СРСР ставило відповідні завдання для підлеглих органів щодо кількісних показників репресій. Узагальнивши численні повідомлення агентів на місцях, організаційно-інструкторський відділ ЦК КП(б)У запропонував до розгляду конкретні кількісні показники тих неблагонадійних, яких було необхідно вичистити з Південно-Західної магістралі — 4 350 працівників, Південної — 3 339 та Катерининської — 3 491 контрреволюційний елемент⁷.

Статистика свідчить про те, що найбільш численними групами ненависних владі класово-чужих елементів були: "куркулів", які таємно проникли на транспорт, український "контрреволюційний елемент" та колишні білогвардійці⁸.

Чистка в 1933 р. на Катерининській магістралі зарахувала до шкідників 1390 залізничників, з них: "куркулів" — 362, колишніх жандармів та поліцейських — 197, служителів культу та сектантського активу — 75, інших неблагонадійних — 755 осіб⁹.

Спираючись на широку документальну базу, можна дійти висновку, що основними звинуваченнями під час чистки на залізничному транспорті були такі: зв'язок з куркульсько-непманськими елементами — 1784 осіб (18,8%), викривлення класової лінії в роботі — 1445 осіб (15,7%), причетність до колишніх фабрикантів, поліцаїв, жандармів та служителів релігійних культів — 1004 осіб (10,9%), шкідництво на роботі — 755 осіб (8,4%), активна боротьба проти радянської влади в минулому — 588 (6,4%), антирадянська діяльність — 472 осіб (5,1%)¹⁰.

Аварії, катастрофи, які мали місце у промисловості й на транспорті УСРР, завжди ставилися керівництвом держави у вину різного роду "шкідникам". У жодному випадку не допускалися інші причини (зношеність устаткування, форсування потужностей тощо). Така тактика давала змогу безперешкодно вести широкомасштабну боротьбу з власним народом, замість того, щоб здійснювати заходи щодо вдосконалення техніки і технології промислового виробництва, поліпшення матеріально-технічного забезпечення робітників, підвищення їх кваліфікації.

1933 рік позначився збільшенням кількості чисток на копальнях Донбасу. В доповідній записці комуніста А. Михайлова секретарю Донецького обкому КП(б)У Саркісу про боротьбу Артемівської партійної

організації з троцькістами на підприємствах "Артемсолі" повідомлялося, що партійні осередки на підприємствах до чистки були дуже засміченими соціально-чужими елементами, але після проведення відповідних "мобілізаційних" заходів кадри робітників істотно зміцнені. В записці зазначалося, що партія направила на шахту імені "Лібкнехта" № 2 секретарем партосередку Голедзінова, а керівником шахти призначила Лисицю. Повідомлялося, що ці працівники — надійні партійці, тому що вони безпосередньо вичищали неблагонадійних з промислових підприємств, чим довели свою відданість¹¹. За подібним сценарієм пройшла чистка серед керівництва рудкому, після чого було поставлено на керівні посади "перевірених" комуністів, які продовжували вести безкомпромісну боротьбу з вигаданими шкідниками¹².

В цей час репресивно-каральні органи на деяких копальнях Донбасу "викрили" до 20% працівників, які нібито займалися антирадянською діяльністю¹³. Заслугове на увагу гучний процес викриття шкідників на соляному руднику ім. Т. Шевченка. У доповідній записці парткому до ЦКК КП(б)У "Про діяльність контрреволюційних троцькістських організацій на соляному руднику ім. Т. Шевченка в Артемівську" від 8 серпня 1933 р. зазначалося, що в 1927 р. на підприємстві виникла велика контрреволюційна троцькістська група, яка, до самого її викриття "завдяки" чистці в липні 1933 р., займалася активною шкідницькою діяльністю¹⁴. Відзначалося й те, що про існування антирадянської організації нібито знали районні та обласні партійні органи. Лише під час ретельної чистки були виявлені конкретні учасники угруповання та їх зв'язки з іншими представниками класово-ворожих елементів Артемівська. При цьому зазначалося, що начебто партійні комітети зовсім не займалися розгромом троцькістів, а розглядали контрреволюційні прояви лише як звичайне хуліганство. Таке "безвідповідальне" ставлення до ворогів народу, на думку "справжніх" комуністів, заохочувало шкідників до захоплення основних керівних ділянок, а саме до проникнення на соляний рудник ім. К. Лібкнехта, кар'єри та інші великі підприємства регіону з метою повного їх руйнування¹⁵.

Надзвичайно "тривожною" для властей була ситуація й на інших копальнях Донбасу. У протоколі засідання бюро Артемівського міськпарткому про звільнення з роботи керівника Шевченківського рудника Росинського від 9 серпня 1933 р. зазначалося, що його слід суворо покарати за невиконання програми з видобутку солі шляхом зняття з роботи та направити відповідні матеріали в комісію з чистки партії для вирішення його подальшої долі¹⁶.

Чи не останньою надією на порятунок робітників від масового терору, були багаточисленні апеляційні заяви до представників влади з

проханнями переглянути матеріали чистки. Тисячі звернень, щодо реабілітації після незаконного вичищення з лав партії розглядалися самими районними комісіями з чистки. Так, 4 жовтня 1933 р. комісія на металургійному заводі ім. Ілліча розглянула заяву працівника підприємства Шевченка з проханням поновити його в лавах партії через безпідставне "вичищення". Однак, комісія залишила його заяву, як і сотні інших, без розгляду, й цим самим унеможливила реабілітацію, а відтак і повернення доброго імені багатьом репресованим. Апеляційні заяви громадян шкодили їм, бо "компетентні органи" шукали нові компрометуючі факти, що робило їх становище справді трагічним¹⁷.

На підприємствах промисловості і транспорту значно почастишали випадки самогубств, основною причиною яких був відчай тих, хто не пройшов чистку. У доповідній записці на ім'я секретаря ЦК КП(б)У М. Попова зазначалося, що секретар парткому Кисельов вів справу про самогубство робітника заводу ім. Ілліча Шевченка. Під час слідства було встановлено, що згідно рішення осередкової комісії з чистки Шевченко виключений із лав партії за приховування свого минулого, а саме служби в армії П. Скоропадського протягом одного місяця й того, що його брат — колишній офіцер Білої армії¹⁸.

В світлі цих компрометуючих матеріалів заводська газета "Іллічівець" використала неперевірені й недоведені факти і в гонитві за сенсацією висвітлила на своїх шпальтах Шевченка як зятятого шкідника-контрреволюціонера. Розміщений в газеті матеріал, зі слів редактора, був погоджений з комісією з чистки на підприємстві. Безпідставні та безвідповідальні звинувачення підштовхнули Шевченка позбавити життя двох своїх дітей (7 і 2 років) і покінчити самогубством¹⁹.

Криваві репресивні заходи в 1933 р. не обмежувалися цинічним мордуванням населення голодомором. Широко застосовувалася практика чисток. Весь час вона удосконалювалася шляхом ухвалення нових законодавчих актів, які юридично обґрунтовували масові безчинства влади.

¹ Шитюк М. Масові репресії на Півдні УРСР в 20-ті - на початку 50-х років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / М. Шитюк. — Київ, 2001. — 35 с.; Бондарчук Ю. Залізничний транспорт України в умовах утвердження адміністративно-командних методів управління народним господарством (кінець 20-х-30-ті рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук — Дніпропетровськ, 1999. — 20 с.; Лихолобова З. Найбільша чистка в Донбасі / З. Лихолобова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1995. — № 1/2. — С. 177–189; Соболь П. Жертви сталінських чисток у 30-ті роки / П. Соболь // Нариси історії Миколаївщини ХХ століття. — Миколаїв: 2005. — С. 75–80.

² Державний архів Одеської області. — Ф. П.-11. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 118–120.

- ³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6256. — Арк. 8.
- ⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 183. — Оп. 4. — Спр. 580. — Арк. 48.
- ⁵ Там само. — Ф. 183. — Оп. 4. — Спр. 580. — Арк. 48.
- ⁶ Реабілітовані історією. Запорізька область: [у 2 т.]. — Запоріжжя : Дніпр. металург, 2004. — (Науково-документальна серія книг "Реабілітовані історією" : у 27 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). Кн. 1 / [обл. редкол.: Стрюк А. І. (голова) та ін.]. — 2004. — С. 103.
- ⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6256. — Арк. 8.
- ⁸ Там само.
- ⁹ Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6256. — Арк. 35.
- ¹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 1421. — Арк. 5.
- ¹¹ Державний архів Донецької області (далі — ДАДО). — Ф.-7. — Оп. 1. — Спр. 64. — Арк. 1.
- ¹² Там само.
- ¹³ Там само. — Ф. Р. — 835. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 192–193.
- ¹⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 38. — Арк. 138.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ ДАДО. — Ф. — 17. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 17.
- ¹⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6395. — Арк. 81.
- ¹⁸ Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6395. — Арк. 70.
- ¹⁹ Там само.